

Raba glagolov v Dalmatinovi *Bibliji* in prikaz glagola z oblikami v Bohoričevi slovnici

Majda Merše

Zapoge 39, 1217 Vodice, majda.merše@guest.arnes.si

Na glagol omejeno preverjanje usklajenosti slovnične teorije, predstavljene v Bohoričevi slovnici, s knjižnojezikovno ubesedovalno prakso, kakršno izkazuje Dalmatinov prevod *Biblije*, je na različnih ravneh jezikovne zgradbe (zlasti na oblikoslovni, skladijski in leksikalni) pokazalo na večjo ali manjšo prekrivnost obojega. Kot ena izmed posebej opaznih oblik neprekrivnosti se kaže prevodno-ubesedovalnim potrebam prirejani širši izbor izraznih možnosti v Dalmatinovi *Bibliji*.

Die Erforschung, inwiefern die theoretisch vorgestellte Verwendung von Verben in der Grammatik Bohoričs mit der schriftsprachlichen lexikalischen Praxis übereinstimmt, i. e. in der Bibelübersetzung Dalmatins zu finden ist, zeigt auf größere oder kleinere Überschneidungen der beiden Texte hinsichtlich verschiedener (morphologischer, syntaktischer und lexikalischer) Ebenen der Sprachstruktur hin. Besonders auffällig ist eine größere Ausdifferenzierung von Ausdrucksmöglichkeiten in der Bibelübersetzung, die als Ergebnis der Anpassung an die übersetzerischen Ansprüche interpretierbar ist.

Ključne besede: slovenski knjižni jezik 16. stoletja, Bohoričeva slovnica, Dalmatinova Biblija, glagol, prikaz glagolskih kategorij

Schlüsselwörter: slowenische Schriftsprache des 16. Jahrhunderts, Grammatik von Bohorič, Bibelübersetzung von Dalmatin, Verb, verbale Kategorien

Primerjava Bohoričevega slovničnega prikaza glagolov s stanjem, kakršnega glede rabe glagola in glagolskih kategorij izkazujejo Dalmatinovi biblijski prevodi, zlasti *Biblija* (DB 1584), kaže veliko usklajenost teorije s knjižnojezikovno ubesedovalno prakso, ki je do dosežka, kakršnega predstavlja celotni biblijski prevod, zlasti s Trubarjevim, Kreljevim in Dalmatinovim prizadevanjem dozorovala že polna tri desetletja. Bohorič je Dalmatinov prevod *Biblije* kot delo z najbolj izoblikovano podobo slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja tudi kot član revizijske komisije dobro poznal (Rupel 1956: 247). V tej vlogi je imel priložnost vplivati tudi na njeno dokončno jezikovno podobo (zlasti glede pisave),¹ spodbudila pa ga je tudi k uresničitvi slovničnega opisa slovenskega jezika (BH 1584: **2b–**3).

¹ Kljub Bohoričevemu delovanju v revizijski komisiji Rigler (1968: 200, 228–229) ugotavlja, da je bil njegov vpliv na dokončno pisno podobo Dalmatinove *Biblije* manjši od pričakanega.

Na glagol omejeno preverjanje usklajenosti slovnične teorije s sočasnim knjižnim jezikom je na različnih ravlinah jezikovne zgradbe (zlasti na oblikoslovni, skladenjski in leksikalni) pokazalo na večjo ali manjšo prekrivnost obojega, kot na eno izmed oblik neprekrivnosti pa prevodno-ubesedovalnim potrebam prirejeni širši nabor izraznih možnosti v Dalmatinovi *Bibliji*.²

Številne dosedanje obravnave prve slovenske slovnice so jasno pokazale,³ da je Bohoričev slovnični prikaz slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja v veliki meri usmerjal latinski slovnični zgled, ki je po eni strani spodbujal k prikazu značilnosti slovenskega jezika – ob enakih in primerljivih z latinskimi tudi razlikovalnih –,⁴ po drugi pa avtorja omejeval pri njihovem ugotavljanju, z usmerjanjem pa tudi pri teoretičnem umeščanju in slovničnem prikazu.

Čeprav se je Bohorič teoretično opiral na latinsko slovnico, je večinoma primerjalno ugotovljene značilnosti sočasnega slovenskega jezika predstavljal s slovenskim gradivom. Preverjanje rabe glagolov in glagolskih oblik, ki jih Bohorič v slovnici vzorčno oz. ponazarjalno navaja, je glede na razširjenost⁵ ter s tem uveljavljenost v slovenskih knjižnih izdajah, ki so se zvrstile od leta 1550 pa do izida slovnice, pokazalo, da je uporabljal splošno znane glagole. Velika večina v slovnici navedenih glagolov in njihovih oblik (deležnikov, deležij in glagolnikov) se pojavlja tudi v večjem številu del različnih avtorjev: zlasti Trubarja in Dalmatina, pa tudi Krelja, Juričiča in občasno Tulščaka. Na široko prekrivnost je pokazala primerjava z glagolskim besedjem Dalmatinove *Biblije*. Tudi pri maloštevilnih glagolih, ki so bili prvič zapisani prav v Bohoričevi slovnici (npr. *basati*, *filati* in *razfilati*, *gladiti*, *koračiti*, *lepiti*, *privaditi*, *škropiti* itd.)⁶ je mogoče sklepati

² Življenjepisna dejstva kažejo, da je Bohorič razvoj slovenskega knjižnega jezika zavzeto in dejavno spremljal od izida prvih dveh knjig v slovenskem jeziku dalje (Rupel 1956: 244–248). Vprašanje glede večjega ali manjšega upoštevanja protestantskih del kot gradivskega vira za slovnični opis ostaja odprto. Kopitar (1808: 38) npr. navaja, da se je Bohorič glede ortografije v večji meri naslanjal na Trubarja kot na Dalmatina. Jesenšek (1998: 67) pa ugotavlja, da je Bohorič gradivo črpal predvsem iz Dalmatinove *Biblije*.

³ Medtem ko Rupel (1956: 248) Bohoričevo slovnico zaradi oprtosti na Melanchthonov latinski slovnični zgled ocenjuje kot šibko delo, Ahačič (2004: 169; 2007: 70–71) nasprotno ugotavlja, da je bila prav zaradi upoštevanja latinskega vzorca v svojem času moderna in napredna.

⁴ B. Pogorelec na osnovi pregleda Bohoričeve obravnave skladnje njegovo slovnico opredeljuje kot »nekakšn/o/ kontrastivn/o/ slovnico/o/ slovenskega knjižnega jezika ob univerzalnem latinskem zgledu« (Pogorelec 1984: 226).

⁵ Zanesljive podatke o obsegu rabe besed nudi delo slovarskega značaja *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, ki temelji na popolnem izpisu knjižnih izdaj s slovenskim besedilom iz obdobja 1550–1603, izdelanem v slovarske namene (Ahačič in drugi 2011).

⁶ Večina izmed naštetih glagolov je navedena v slovarčkih, ki jih je Bohorič s ponazoritvenim namenom vključil v slovnico. Tudi na njihovo vključitev je domnevno vplivala oprtost na še nepoznani tuji slovarski zgled, najverjetneje latinsko-nemški (Ahačič 2007: 132).

bodisi na rabo v živem govoru in/ali tvorjenost po uveljavljenih besedotvornih postopkih: *koračiti* npr. kaže na izpeljavo iz samostalniške podstave, *gladiti* pa iz pridevniške; dovršni glagoli so ustaljeno predponsko tvorjeni (*filati* – *razfilati*, *privaditi*), nedovršniki pa priponsko (npr. *zmrzovati*) itd. Po ustaljenem vzorcu so na osnovi izhodiščnih glagolov tvorjeni tudi nekateri do leta 1584 samo pri Bohoriču izpričani glagolniki (npr. *ferderbanje*, *ljubljenje*, *odrezanje*) ter deležniki (npr. *bodejoč -a -e*, *pišejoči -a -e*) in deležja (npr. *ljubijoč*, *pišejoč*), ki jih spremljajo večinoma široko oz. širše rabljeni izhodiščni glagoli.⁷

Primerjava je pokazala, da je slovenski knjižni jezik, izpričan v Dalmatinovi *Bibliji* in v predhodnih delih, ponujal trdno osnovo tudi za slovnični prikaz glagola. Slednjega je Bohorič po uvodni delitvi na osebno in neosebno rabo pričel z navajanjem njegovih osnovnih kategorialnih lastnosti: »Glagol loči način, čas, naklon, lik, osebo, število, spregatev.« (BH 1584 (1987): 94–95)⁸

V okviru načina po izrazni variantnosti izstopa trpnik. Bohorič pri osnovni delitvi (BH 1584: 95) navaja vzorčni primer *bom fekan*. V okviru natančnejšega prikaza oblikoslovja glagolov na *-am* omenja tudi variantni izrazni način, ki ga predstavlja tvorniku dodani *se* (*fe fekam*). Oba načina tvorbe ponovno navaja v okviru povzermalnega zgleda pri prikazu trpnih glagolov v zaključnem, skladenskem delu slovnice: *Virgilius bode od mene brán. Vel, Virgilius fe od mene bere*. (BH 1584: S30)

Oba izrazna načina se skupaj s pričakovano sobesedilno variantnostjo, ki jo ustvarjajo časovna, vidska, naklonska in funkcionalna raznolikost, pogosto pojavljata tudi v Dalmatinovi *Bibliji* (1. in 2. zgled). Skladnost je mogoče ugotavljati tudi glede zgledov, navedenih v okviru delitve na neosebne trpne in tvorne glagole. Prikaz prvih Bohorič pričenja z navedbo tipičnega zgleda *Od vas se je gàrdu šturilu* (BH 1584: S46). Strukturo, ki jo sooblikuje s predložno zvezo izraženo prislovno določilo vršilca dejanja, uporablja tudi Dalmatin (2. zgled), ob njej pa prav tako uveljavljeno različico *storiti se (kaj) čez koga/kaj* (3. zgled), ki po nemškem zgledu praviloma opozarja na posredniško vlogo vršilca dejanja oz. se uresničuje kot prislovno določilo sredstva. Primerjava z nemško prevodno predlogo v obeh primerih kaže na skladno rabo. Npr.:

1. *Inu Krajl je gori fhal v'Hiſho GOSPODNIO, inu vſi Iudouſki Moſhje [...], inu ſo pred nyh uſheſi bile brane, vſe beſſede teh Buqvi te Saveſe, katere ſo v'Hiſhi GOSPODNI bile najdene*. (DB 1584: I,249b);

⁷ O deležniško-deležijskih skladih na *-č* in *-ši* v Bohoričevi slovnici prim. Jesenšek (1998: 67–70).

⁸ *Verbo accidunt, Genus, Tempus, Modus, Figura, Persona, Numerus, Coniugatio* (BH 1584: 94–95).

2. *Tu fe je od GOSPVDA sturilu, Inu je enu zhudu pred nafhima ozhima.* (DB 1584: I,309b) – *Das ift vom HERRN geschehen / Vnd ift ein Wunder fur vnfern augen.* (LB 1545: I,CCCXXIb);
3. *Ali vinèr ve timu Zhlovéku, fksi kateriga bo Syn tige Zhloveka ferratan.* (DB 1584: III,16b) – *Doch weh dem Menschen / durch welchen des menschen Son verrathen wird* (LB 1545: II,CCLXIb).

Dalmatinova knjižnojezikovna praksa z zajetjem polne funkcionalnosti glagolskih kategorij in oblik tudi glede rabe časov dosega širino, ki je tipološki slovnici Filipa Melanchthona (Ahačič 2007: 140–141; 2013), ni mogel v celoti zaobseči. Bohorič ločuje tri čase (sedanji, pretekli in prihodnji), ki jim ustrezajo tri specializirane glagolske oblike: sedanjik (*Sekam*), preteklik (*Sem fekal*) in prihodnjik (*bom fekal* (BH 1584: 95)). V okvir preteklega časa umešča tudi predpreteklik, ki ga ob slutnji njegove prave vloge uvršča med pretekliške oblike.

Dalmatinova *Biblija* s sobesedilno vpetostjo, pa tudi v povezavi z vidom in naklonom, jasno kaže na večpomenskost časovnih oblik. Sedanjik pričakovano izraža tako pravo sedanost kot splošno veljavnost dogajanja ali stanja, pretekla dejanja in prihodnost (1. in 2. zgled). Npr.:

1. *TEdaj je en Prerok k'Israel'fkimu Krajlu stopil, inu je rekàl k'njemu: Pojdi inu fe sturi mozhàn, inu merkaj, inu gledaj kaj dela'fh. Sakaj Syrer'fki Krajl pojde sem gori supàr tebe, kadar tu lejtú mine.* (DB 1584: I,199a);
2. *Vjutru porezh'efh: Ah de bi jeft le do vezhera mogèl prebiti. Inu u'vezher porezh'efh: Ah de bi le do jutra mogèl prebiti, pred strahom tvojga ferzà, ker te bo straf'hil, inu pred tèm, kar bo'fh s'ozhima vidil.* (DB 1584: I,115a).

V navedenih zgledih na dogajanje v prihodnosti opozarja tudi raba glagolov *poreči* in *pojti*.⁹ Sestavljena sta s predpono *po-*, na katero se prepoznavno veže pomen izražanja prihodnosti.

V Dalmatinovem biblijskem prevodu je poleg običajnega prihodnjika v različnih vlogah mogoče zaslediti tudi rabo strukture, ki jo sooblikuje osebna oblika glagola *hočem* + *nedoločnik*. Slednja prevodno ustreza povezavi nemške osebne oblike glagola *wollen* in nedoločnika. Ker poleg prihodnosti hkrati bolj ali manj izrazito izraža tudi hotenje, ni vedno povsem sopomensko nadomestilo za izražanje prihodnosti na osnovni način oz. s posebno obliko, ki jo sestavljata prihodnjik *bom* in deležnik *-l*. Obliki se v okviru iste povedi ali v bližnjem sobesedilu neredko izmenično uporabljata. Npr.:

⁹ Na živost izražanja prihodnosti s predpono *po-* v zvezi z glagoli premikanja je npr. opozoril Bajec (1959: 24). Prim. tudi Orožen (1970: 230) in Merše (1995: 290).

1. *INu GOSPVD Bug je rekàl: Nej dobru de je Zhlovik fam: Ieft **hozhem** njemu eno pomuzh **sturiti**, katera **bo** okuli njega.* (DB 1584: I,2b) – *VND Gott der HERR sprach / Es ist nicht gut das der Mensch allein sey / Ich **wil** jm ein Gehülffen **machen** / die vmb jn **sey**.* (LB 1545: I,IIa);
2. *Taku pojdi tje, inu spravi vkup vfe Iude, kateri fo v'Sufani pred rokami, inu se poftite sa me, de nejéste inu nepyete try dny, ni dan ni nuzh: Ieft inu moje dèkle **hozhemo** tudi taku **se poftiti**. Inu taku **hozhem** jeft h'Krajlu notàr **pojti** supàr to sapuvid: Aku **bom konzhana**, taku naj **bom konzhana**.* (DB 1584: I,264a) – *So gehe hin vnd versamle alle Jüden / die zu Susan fur handen find / vnd fastet fur mich / das jr nicht effet vnd trincket in dreien tagen weder tag noch nacht / Ich vnd meine Dirnen **wöllen** auch alfo **fasten**. Vnd also **wil** ich zum Könige hin ein **gehen** wider das gebot / **Kom ich vmb** / fo **kom ich vmb**.* (LB 1545: I,CCLXXIa).

Na funkcionalno raznolikost kažejo tudi rabe preteklika in predpreteklika. Pri slednjem, ki vključuje tudi pogojno različico (5. zgled), nanjo hkrati opozarja skladenjsko različna umeščenost. Predpreteklik npr. izraža davno preteklost (1. zgled), prvo izmed dveh ali več neposredno si sledečih preteklih dejanj (2. zgled), prvo izmed dveh zaporednih, vzročno povezanih preteklih dejanj (3. zgled), preteklo istodobnost (4. zgled) ali celo zadobnost itd. Pogosta raba oblike in pomenska različnost rab hkrati kažeta na njeno trdno včlenjenost v slovenski knjižnojezikovni sistem druge polovice 16. stoletja.¹⁰

1. *Inu Bug je vidil vfe, **kar je on bil sturil**. Inu pole, onu je bilu cillu dobru.* (DB 1584: I,2a);
2. ***Kadar fe je vshe Lot bil lozhil od Abrama**, je GOSPVD djal k'Abramu: Vsdign[i] tvoje Ozhy, inu pogledaj od tiga mejfta, ker prebivašh pruti pulnozhi, inu pruti puldnevi* (DB 1584: I,8b);
3. *INV GOSPVD je obykal Saro, **kakòr je bil oblubil**, inu je njej sturil, kakor je govoril* (DB 1584: I,13a);
4. ***INu prejden je on bil isgovoril**: Pole, Rebeka je vunkaj prifhla [...] inu je nefla eno Kruglo na fvoji rami.* (DB 1584: I,15a);
5. *Inu je djala: **Gdu bi bil letu smèl** od Abrahama **rezhi**, de bi Sara imèla otroke dojitì, inu njemu eniga Synu roditi, v'njegovi starosti?* (DB 1584: I,13a).

V slovnici nenapisano, v knjižnojezikovni praksi pa trdno uveljavljeno pravilo, da se v aktualnem sedanjiku običajno rabijo nedovršni glagoli – enako tudi pri izražanju trajnih in ponavljajočih se dejanj v njegovih drugih vlogah –, izkazuje odstopa tudi v DB 1584. Npr.:

*Kadar vy v'to Deshelo pridete, katero jeft vam bom dal, taku ima ta Deshela fvoje Prasnike GOSPVDV prasnovati, de fheft lejt tvoje Pule **obfejefh**, inu fheft lejt tvoj Vinograd **obrèshefh**, inu ta fad notèr fpraulafh.* (DB 1584: I,76a).

¹⁰ Podrobneje o rabi predpreteklika v Dalmatinovih biblijskih prevodih – tudi v primerjavi z Lutrovo prevodno predlogo – prim. Merše (1997).

Poleg načina in časa je v slovnici predstavljen tudi naklon, med njegovimi vrstami (povednik, velelnik, želelnik, podrejalnik, nedoločnik (BH 1584: 95)) pa glede na način njihovega izražanja ter glede na nadomestne, funkcijsko razbremenilne izrazne možnosti v okviru vseh treh spregatvenih tipov natančneje zlasti velelni in želelni.

Velelni naklon je uvodno predstavljen z obliko *Sekaj* (BH 1584: 95). Pravila, ki zadevajo izražanje velelnosti, so strnjeno povzeta in hkrati ponazorjena z velelniškimi oblikami glagola *biti*: *Bodi ti; Bodi on, ona, onu; Bodiva, ve, va; Bodita, te, ta, oná, é, a; Bodimo; Bodite, oni, one, a* (BH 1584: 104). Na dejstvo, da se velelnost za tretjo osebo vseh treh števil izraža z obliko za drugo osebo ustreznega števila, je neposredno in z ustreznimi zgledi opozorjeno na več mestih v slovnici. Npr.: *is'hajaj, eden is naf'hih kofti* (BH 1584: S11).

Več dosedanjih prikazov glagolskih kategorij in z njimi velelnega ter želelnega naklona v Bohoričevi slovnici opozarja na »prezrtost« v govorjenem in knjižnem jeziku uveljavljene opisne strukture *naj + osebna spregatvena oblika*, ki se najpogosteje rabi za 1. os. ednine ter 3. os. ednine, dvojine ali množine.¹¹

Oba načina izražanja velelnosti (1. in 4. zgled), ki vključuje tudi prepoved (5. zgled), sta trdna sestavina jezika Dalmatinove *Biblije*. Neredko se izmenjujeta celo v okviru iste povedi (4. zgled). V slovnici izpostavljeno pravilo, ki zadeva način izražanja velelnosti za 3. os. (ednine, dvojine in množine) – da se zanjo uporablja velelniška oblika za drugo osebo –, izdatno potrjuje tudi praksa v DB 1584 (2. zgled). Za izražanje prepovedi se uporablja zanikani velelnik (5. zgled). Med zgledi za izražanje velelnosti z velelniki se v DB 1584 pojavljajo tudi primeri z večjim številom velelnikov, neredko (tudi po različnih pomenskih merilih) povezanih v stilno učinkovite, za biblijsko besedilo značilne dvojne in trojne formule (npr. *merkaj inu gledaj* (3. zgled)). Npr.:

1. *inu Bug je nje shegnal, inu je k'nym rekàl: Bodite porodni, inu mnoshite fe, inu napolnite Semlo, inu jo sebi podvèrsite, inu gospodujte zhes Ribe v'Morji, inu zhes Ptice pod Nebom, inu zhes v'fo Svirino, katera na Semli lasi.* (DB 1584: I,1b);

2. *inu v'fakoteri gledaj, nikàr na tu f'voje, temuzh na tu kar je t'iga drusiga.* (DB 1584: III,107b);

3. *T'Edaj je en Prerok k'Israel'fkimu Krajlu stopil, inu je rekàl k'njemu: Pojdi inu se sturi mozhàn, inu merkaj, inu gledaj kaj dela'fh. Sakaj Syrer'fki Krajl pojde sem gori supàr tebe, kadar tu lejt'u mine.* (DB 1584: I,199a);

4. *Tedaj je Pharao Mose'fja poklizzal, inu je djal: Pojdite inu flushite GOSPVDV: Le famuzh vaf'he Ouce inu Goveda letukaj puf'tite, naj tudi vaf'hi Otroci s'vami gredó.* (DB 1584: I,41b);

5. *Satu nemoli ti sa leta folk, inu nefturi obene prof'hne ni molitve sa nje: Sakaj jest je nezhem v'li'fhati, kadar bodo v'f'voji nuji k'meni vpyli.* (DB 1584: II,33a).

¹¹ Na neopaženost izražanja želelnosti z zvezo členka *naj* in (osebne) glagolske oblike je opozorila M. Orožen (1971: 196); prim. tudi Kolarič (1971: 66) in Ahačič (2007: 142).

Opisna različica se uporablja ne le kot izrazilo velelnosti za manjkajočo glagolsko obliko (1. zgled), ampak tudi kot variantno nadomestilo za rabo obstoječih velelniških oblik (2. zgled). Na splošno uveljavljenost obeh izraznih načinov poleg njune izmenične rabe kaže tudi dodatna pomenska specializiranost velelnikov pri glagolih premikanja (3. zgled). Velelnik *pojdi* kot ustreznica za nemško *kom* 'pridi' je uporabljen v pozivni vlogi, saj izraža zahtevo po prisotnosti ogovorjenega, ki je poleg govorečega kot sodelujoči že upoštevan v sledeči velelniški obliki (npr. *naj greva*). Npr.:

1. *Naj Israelfki otroci Pafah dèrshé, k'fvojmú zhaffú* (DB 1584: I, 83b);
2. *INu on je rekàl: Naj dajle potegnemo inu gremo, Ieft hozhem s'tabo pojti.* (DB 1584: I,22b);
3. *Ionatan je odgovoril Davidu: **Pojdi, naj greva** tje vun na pùle.* (DB 1584: I,161b) – *Jonathan sprach zu David / **Kom** / las vns hinaus auff's feld **gehen** / Vnd **giengen** beide hinaus auff's feld.* (LB 1545: I,CLXIb).

Osnovnima izraznima načinoma velelnosti se pridružuje še zveza naklonskega glagola in nedoločnika (1. zgled). Glede izbire izraznega načina, ki z izmenjavo ustvarja pripovedno raznolikost, Dalmatin večinoma sledi prevodni predlogi, obstajajo pa tudi primeri, ki kažejo, da je med uveljavljenimi izraznimi načini samostojno izbiral (2. zgled). Npr.:

1. *Ti **imašh** poshtovati tvojga Ozheta inu tvojo Mater, de bošh dolgu shiu na Semli, katero bo GOSPD tvoj Bug tebi dal. Ti **némašh** vbyati. Ti **némašh** preshufhtvati. Ti **némašh** krafti. Ti **némašh** kriviga prizhovanja supèr tvojga blishniga govoriti. Ti **némašh** sheléti tvojga blishniga Hifhe.* (DB 1584, I,47b-48a);
2. *Satu **daj** špet timu Moshu njegovo Sheno, sakaj on je en Prerok, inu **naj** on sa te **moli**, taku bošh shiv ofial. Aku je pak špet nedafsh, taku **imašh** védiiti, de morafsh smèrti vmréti, inu vje kar je tvojga.* (DB 1584: I,12b) – *So **gib** nu dem Man fein Weib wider / denn er ift ein Prophet / Vnd **las** jn fur dich **bitten** / fo wirftu lebendig bleiben. Wo du aber fie nicht wider gibst / fo **wiffe** / Das du des tods fierben mußt / vnd alles was dein ift.* (LB 1545: I,XI).

Med skladenjske različice izražanja velelnosti se uvršča tudi zahteva, posredno sporočena z odvisnikom, v obliki poročanega govora. Npr.:

*Inu fi nym kruh is Nebes dal, kadar fo lazhni bily, inu Vodo is Skale puftil tezhi, kadar fo shejni bily. Inu fi nym govoril, **de bi iméli notàr pojti, inu to deshelo possèfti**, zhes katero fi ti tvojo roko vsdignil, de bi jo hotil nym dati.* (DB 1584: I,260a).

Bohorič v okviru naklona predstavlja tudi želelnik (*OPTATIVVS*), ki se izraža s formulo *ô Debi fekal* (BH 1584: 95). Slednjo natančneje predstavlja v okviru spregatve glagola *biti*. Z njo je mogoče izraziti željo po uresničitvi ali neuresničitvi česa, vezano na sedanjost ali preteklost. Za izražanje želje, vezane na

prihodnost, pa je Bohorič (po latinskem zgledu) predvidel različico → *ò debi meni, bilu b* [...] *ò debi moglu biti* (BH 1584: 105).

Osnovnemu načinu izražanja želelnosti se v slovnici pridružuje še zveza *želim + nedoločnik* (*miflim oli shelim brati*), ki je problemsko umeščena v okvir glagolske podobe (*SPECIES* (BH 1584: 97)). Slednjo izrisujejo s prvotnimi in tvorjenimi glagoli oz. s tipiziranimi glagolskimi zvezami oblikovane pomenske skupine,¹² med katerimi so tudi želelni glagoli, ki jih vzorčno zastopa navedeni zgled.

Izražanje želje govorečega s pomočjo strukture *o de bi + deležnik na -l* oz. z zvezo medmeta, veznika in pogojnika glagola, ki ji sledi deležnik na *-l*, je tudi v DB 1584 glede na pogostost rabe osnovni način. Na osnovi sobesedila je mogoče zanesljivo sklepati tudi na to, ali se izražena želja veže na uresničitev v preteklosti (1. zgled), sedanjosti ali prihodnosti (2. zgled), oz. ali hkrati velja za sedanjost in prihodnost (3. zgled). Sobesedilo z značilnimi obvestili kaže tudi na to, ali se uresničitev veže na bližnjo ali daljno preteklost. Na zadnje najzanesljiveje kaže uporaba predpreteklika (1. zgled). Med ustaljeno izraženimi željami so tudi prepoznavno neuresničljive (4. zgled). Npr.:

1. *Inu ta folk fe je krégal s'Moseffom, inu je djal: O de bi my bily konez vseli kadar fo nafhi Bratje konez vseli pred GOSPVDOM.* (DB 1584: I,90b);

2. *O de bi fe moja profhnja sgodila, inu de bi Bug meni dal kar jeft vupam.* (DB 1584: I,268);

3. *Kadar je pak GOSPVD vajhe beffede flifhal [...] je on rekàl k'meni: Ieft fim letiga folka beffede flifhal, katere fo h'tebi govurili. Vfe kar fo govurili, tu je dobru: O de bi ony iméli enu takovu ferce, de bi fe mene bali, inu de bi dèrshali vfe moje Sapuvidi, vfe nyh dny, de bi jim dobru fhlu, inu nyh otrokom vekoma.* (DB 1584: I,104a);

4. *Ieft fim djal: O de bi jeft imèl peruti, kakòr en Golob, de bi letil, inu pokoj imèl.* (DB 1584: I,293).

Pojavitve hkrati kažejo, da tudi formula *ò debi moglu biti* (BH 1584: 105) predstavlja okvir za časovno različne uresničitvene možnosti zaželenega dejanja. Z njo je lahko opozorjeno na uresničitev želje po trenutku govorjenja, oboje pa pripada preteklosti (1. zgled). Uporabljena je tudi kot izrazilo želje po obvladovanju lastnega govorjenja in mišljenja tako v sedanjosti kot v prihodnosti (2. zgled) oz. brezčasno. Npr.:

1. *Ieft fim taku miflil: ò de bi jeft mogèl do jutra shivéti. Ali on je meni slomil vfe moje kofty, kakòr en Lev: Sakaj ti mi konèz fturifh, ta dan pred vezherom.* (DB 1584: II,15b);

¹² Predstavljajo jih (v Toporišičevem prevodu) začetni, pogostnostni, premišljevalni ali želelni, manjšalni in posnemovalni glagoli (BH 1584 (1987): 97).

2. **O De bi jeft mogèl** moja ufta sakleniti, inu moje shnable tèrdnu sapezhatiti, de bi sa nyh volo nepadil, inu de bi me moj jesik nepogubil. (DB 1584: II,162).

K izrazni variantnosti obeh formul prispeva tudi občasno zaznavna nadomestitev medmeta o z ah.

V Dalmatinovi *Bibliji* je mogoče poleg obeh v slovnici izpostavljenih oblik izražanja želelnosti zaslediti še več drugih načinov. Najopaznejši je način izražanja želje (govorečega) s pomočjo členice *naj*.¹³ Želja se nanaša bodisi na lastno dejanje oz. ravnanje (1. in 2. zgled) ali pa zadeva uresničevanje oz. uresničljivost česa, kar je vezano na ogovorjenega (3. zgled) oz. na tretjeosebno izraženo osebo ali stvar (4. zgled). Tudi analiza primerov iz DB 1584 je pokazala,¹⁴ da je zaželenost uresničitve dejanja občasno težko ločiti od blagega ukaza. Npr.:

1. Pole, letukaj je blisi enu Měftu, de v'tuištu béshym, inu onu je majhinu, **naj se jeft ondukaj ohranim** (DB 1584: I,12);

2. INu ta Shena je djala: **Naj tvoja Dékla mojmu Gospudu Krajlu eno rézh povej**. On je rekàl: **Povej**. (DB 1584: I,175b);¹⁵

3. Nu vshe Israelfki Bug, **naj bo tvoja befféda rifnizhna**, katero fi ti tvojmu Hlapzu mojmu Ozhetu Davidu govuril. (DB 1584: I,188b);

4. Natu je Manoah profsil GOSPVD, inu je djâl: Ah GOSPVD, **Naj ta Mosh Boshji supet k'nam pride**, kateriga fi ti poflal, de nas navuzhy, kaj imamo s'tém Mladenizhom sturiti, kateri ima rojen biti. (DB 1584: I,140b).

Želelnost prepoznavno izraža tudi pogojniška struktura brez uvajalnega medmeta, še posebej izrazito pa, če je njen sestavni del tudi povedkovnik *rad* v osnovni ali primerniški obliki (1. in 2. zgled). Pogosto uporabljeno različico predstavlja tudi struktura, v katero poleg *bi* kot pogojnika pomožnika, povedkovnika *rad/rajši* in opisnega deležnika glagola *hoteti* spada tudi nedoločnik (3. zgled).¹⁶ Izrazna struktura se praviloma ujema z nemško v prevodni predlogi. Npr.:

1. Gdu je ta, kateri dobriga lebna **shely**? Inu **bi rad dobre dny imèl**? (DB 1584: I,287b) – Wer ißt der gut Leben **begert**? Vnd **gerne gute Tage hette**? (LB 1545: I,CCXCVIIb);

2. Satu reci k'nym: Taku pravi GOSPVD: Kej je gdu, kadar pade, de **bi nikar rad spet neyftal**? (DB 1584: II,31b);

3. Inu Krajl je djâl k'nym: Ieft fim eno Sajnjo imèl, ta je mene prestrašhila, inu **jeft bi hotil rad vejđiti**, kakova je tu Sajnja bila. (DB 1584: II,95a) – Vnd der König sprach zu jnen / Ich

¹³ Prim. opombo 11.

¹⁴ Prim. Toporišič (2000: 360).

¹⁵ Govoreča oseba v zgledu sebe predstavlja tretjeosebno.

¹⁶ O kopičenju naklonskih izrazov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prim. Merše (2009: 101).

hab einen Traum gehabt / der hat mich erschreckt / Vnd ich wolt gerne wissen / was fur ein Traum geweßt sey. (LB 1545: II,CXIIIb).

Med dobro uveljavljene načine izražanja želčnosti spada tudi uporaba velelniške oblike *bodi*, navadno za izražanje želje, da se komu kaj zgodi ali da je deležen česa. Zadeva bodisi drugo osebo oz. neposredno ogovorjenega (1. zgled), še pogosteje pa velja za tretjo osebo. Pogosta raba velelnika v molitvenih obrazcih z naslovnikom, ki je Bog oz. Gospod, razkriva njegovo vpetost v blagoslovitvene formule (2. zgled).¹⁷ Pojavlja pa se tudi v drugih ustaljenih povezavah: npr. v potrditvenem izreku *bodi timu tako* (3. zgled), v pozdravni formuli *zdrave bodite* 'pozdravljene', ki se uporablja tudi kot voščilo ali predvsem kot voščilo (4. in 5. zgled), pa tudi v ustaljeni besedni povezavi frazemskega značaja *to bodi deleč* 'naj se ne zgodi' (6. zgled). Njihova uveljavljenost dopušča celo izpust glagolskega dela, kar ne prizadeva informativnosti (7. zgled). Npr.:

1. **MElhifedek** [...] je njega shegnal, rekozh: **Shegnan bodi** ti Abram timu ner višhimu Bogu, kateri Nebu inu Semlo poſſède (DB 1584: I,9a);

2. ta Mosh [...] je djal: **Hvalen bôdi GOSPVD**, ta Bug mojga Gospuda Abrahama, kateri nej sapuſtil fvoje miloſti, inu fvoje riſnize na moim Goſpudu. Sakaj GOSPVD je mene ta pot pelal k'mojga Gospuda brata hiſhi. (DB 1584: I,15a);

3. Natu je Laban rekâl: Pole, **bodi timu taku**, kakôr ſi govoril. (DB 1584: I,20a);

4. Pole, tedaj je Iesus nje frezhal, inu je djal: **Sdrave bodite**. Inu one ſo k'njemu ſtopile, inu ſo ſa njegove noge pryete, inu ſo pred nym doli padle. (DB 1584: III,18b);

5. kadar k'Nabalu pridete, taku mu [...] pèrjasnivu dobru vsdajte, inu recite: **Srezha bodi**, inu **myr bodi s'tabo inu s'tvojo hiſho**, inu ſovſem kar imaſh. (DB 1584: I,164a);

6. Ony ſo pak njemu odgovorili: Sa zhes volo moj Goſpud lete beſſède govory? **Tu bodi delezh** od tvoih Hlapzou, de bi ony kaj taciga ſturili. (DB 1584: I,29b) – SIE antworten jm / Warumb redet mein Herr folche wort? **Es ſey ferne** von deinen Knechten ein folchs zu thun. (LB 1545: I,XXVIIb);

7. Inu Samuel je rekâl k'vſimu folku: Letu vy vidite, kateriga je GOSPVD isvolil: Sakaj njegove glihe nej mej vſêm folkom. Tedaj je vus folk vukal, inu je djal: **Srezha timu Krajlu**. (DB 1584: I,155a).

Primerjava s prevodno predlogo (6. zgled) kaže, da nadomestitev nedoločnika z odvisnikom spada med dopustne in uveljavljene prevodne svoboščine.

Željo posredno izražata tudi glagola *moliti* in *prositi*, ki sta v DB 1584 pogosto včlenjena v sopomenski blagoslovitveni oz. pozdravni formuli, saj glagoloma sledi predmet, ki konkretizira zaželeno. Npr.:

1. **Profsite Ierusalemu frezho**: Tém dobru pojde, kateri tebe lubio. (DB 1584: I,312a);

¹⁷ Nasprotje predstavljajo prekletveni obrazci.

2. *Inu Ahior inu Nabat, Tobiava Striza, fta prifhla k'njemu, inu fta mu frezho molila, fo je vfi veffelili shnym vse te frezhe, katero je Bug njemu bil dal.* (DB 1584: II,152b).

Bohorič med naklone po latinskem zgledu uvršča tudi nedoločnik. Predstavlja ga s primerom *Sekati* (BH 1584: 95). K uvrstitvi nedoločnika med naklone so najverjetneje pripomogle zveze pomensko nepopolnih oz. pomožnih glagolov z nedoločnikom,¹⁸ ki jih Bohorič navaja na različnih mestih v slovnici. V okviru glagolske skladnje (BH 1584: S31) npr. omenja, da se nedoločniki dodajajo glagolom, ki pomenijo čutenje in hotenje (npr. *shelim priti*). Največje število zvez z nedoločniki pa je navedenih v okviru prikaza tožilniške prehodnosti neosebno rabljenih glagolov: npr. *pomaga, se spodobi, se lufhta, se mora* (BH 1584: S50) ter *se mora, se fazhne, je navada, se more, je mogozhe, se vidi, je gviſhnu* (BH 1584: S52), v okviru zgleda pa še *imeti oz. jimeti* (*Mladih ludi ima Grehov fram biti.* (BH 1584: S52) oz. *se jima zhuti* (BH 1584: S34)). Zgolj s ponazoritvenim namenom za vezljivostno problematiko je v slovnici naveden zgled z izkazano povezavo glagola *hoteti* z nedoločnikom (*Cato, je rajſhi hotel biti brumen kakòr, le taku jimenován. oz. Ti hozheſh jimenován biti vojſzhák*) (BH 1584: S32); enako tudi *nepremorem plazhati* (BH 1584: S35). Povezavo z nedoločnikom izkazujeta tudi vzorca želelnika prihodnosti: *ò Debi ſekal* (BH 1584: 95) → *ò debi meni, bilu b [...]* *ò debi moglu biti* (BH 1584: 105).

Obseg povezav z nedoločniki prav tako razširja obrazec *letú se mora, inu je potreba ſturity* (BH 1584: S8–9) z glagolom *biti* v vlogi vezi, s povedkovnikom *potreba* v naklonski vlogi in nedoločnikom. Posredno ga potrjuje tudi primer s prisotnostjo dajalniško izražene logičnega osebka ter z izpustom naklonskega izraza *potreba* (npr. *Nam je zhuti* (BH 1584: S34)). Rabo eliptične strukture omogoča predhodna uzaveščenost polne oz. izrazno (in obvestilno) neokrnjene strukture.

Za obe vrsti rab je mogoče tudi v DB 1584 najti več potrditvenih zgledov (1. in 2. zgled), ki hkrati zarisujejo pomenski obseg rabe prvega obrazca, uzaveščaj pa tudi možne skladijske nadomestitve (npr. nedoločnika z odvisnikom ali glagolnikom; 3. zgled). Npr.:

1. *Strah GOSPODNI je navuk k'modroſti: inu prejden ſe h'zhaſti pride, je poprej potreba tèrpéti.* (DB 1584: I,322b);

2. *Inu Egypterji ſo ta Folk gnali, de bi je hitru is Deshele pèrpravili. Sakaj ony ſo dja-li: Nam je vſem vmréti.* (DB 1584: I,43a) – *Vnd die Egypter drungen das Volck / das ſie es eilend aus dem Lande trieben / Denn ſie ſprachen / Wir find alle des tods.*¹⁹ (LB 1545: I,XXXVIIb);

¹⁸ Slednji skladijsko nastopa v vlogi povedkovnika (Toporišič 2000: 587).

¹⁹ Primerjava z Lutrovo prevodno predlogo kaže, da na izbiro dobro uveljavljenega, z elipso skrajšanega zgleda le-ta ni vplivala.

3. *Iesus pak je djal k'nym: Nej potreba, de tjakaj gredó: Dajte vy nym jéfti.* (DB 1584: III,10a) – *Aber Ihefus sprach zu jnen / Es ift nicht not / das sie hin gehen / Gebt jr jnen zu effen.* (LB 1545: II,CCLIIIb).

Našteti primeri kažejo, da glagolske zveze z nedoločniki oblikujejo pomensko, pa tudi oblikovno zelo raznoliko skupino. Nosilci (naklonske) pomenske različnosti so pomensko nepopolni glagoli, navedeni v spregatveni obliki. Mednje spada tudi glagol *biti* v vlogi vezi z dodanim povedkovnikom.

V okviru pogosto rabljene nedoločniške strukture je v DB 1584 pričakovano mogoče zaslediti znatno večje število pomensko nepopolnih glagolov in zvez, ki terjajo ob sebi povedkovo določilo v obliki nedoločnika, hkrati pa je z njimi zastopanih tudi večje število vrst pomensko nepopolnih glagolov.²⁰ Poleg pomnoženega števila rab nepolnopomenskih glagolov in zvez, navedenih v BH 1584, se v isti vlogi pojavljajo še: *vučiti*, *držati*, *vupati*, *poročiti* itd. Opazno pomnožene so npr. skupine velevanjskih (npr. *reči*, *poročiti*, *veleti* + nedoločnik), dovoljevalnih (npr. *pustiti*, *smeti* + nedoločnik) in faznih glagolov (npr. *podstopiti se*, *nehati*, *pozabiti* + nedoločnik).

V Dalmatinovi Bibliji je pri rabi zvez z nedoločniki mogoče zaslediti še nekaj dodatne skladenjske variantnosti. Poleg že omenjene, večkrat uresničene skladenjske nadomestljivosti nedoločnika z odvisnikom ali glagolnikom, je npr. zaznavna tudi raba zvez z dvema nedoločnikoma hkrati (1. zgled). V navedenem zgledu bi prvi nedoločnik pri samostojni rabi zveze nastopal v vlogi spreganega glagola, ki izraža začetnost kot aktualno fazo dejanja. Besedilno okolje je tudi pri teh strukturah vplivalo na povečanje števila primerov, ki kažejo na njihovo retorično oz. stilno učinkovito rabo. Najpogosteje jo dosegajo v obliki daljših formul, s ponovitvami, usmerjanimi s prevodno predlogo (2. zgled).²¹ Npr.:

1. *Leta beffeda je nym dobru dopadla, inu fo bily nekoteri od folka h'Krajlu poslani, ta je nym porozhil Ajdoufke shege sazheti dèrshati.* (DB 1584: II,178b);

2. *SA letiga volo moram jeft klagovati inu jokati: Ieft moram obrupan inu nag hoditi: Ieft moram klagovati, kakòr Drakoni, inu shalovati, kakòr Sthraufi[!]* (DB 1584: II,116b) – *DAruber mus ich klagen vnd heulen / Ich mus beraubt vnd blos da her gehen / Ich mus klagen / wie die Trachen / vnd trawren / wie die Strauffen.* (LB 1545: II,CXXXVIIIb).

²⁰ Toporišič v *Slovenski slovnici* (2000: 587–588) navaja štirinajst vrst pomensko nepopolnih glagolov (med njimi npr. možnostne, nujnostne, hotenjske, fazne, glagole navade ali navajenosti itd.).

²¹ Izčrpen prikaz retorične oblikovanosti (nebiblijskih) besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, ki upošteva tako teorijo kot prakso, je prispeval Ahačič (2007: 297–313). V njem upošteva tudi rezultate že opravljenih analiz.

V slovnici je s pomenskoponazarjalnim namenom (kot dokazilo posebnega pomena glagola *gledati*) v obliki podgesla navedena zveza *Grem gledat, vijo, gehe zubeſehen*. (BH 1584: 114), v okviru prikaza skladijske problematike glagolov pa zveza *Gre ſpat pres vezherje*. (BH 1584: S11). V obeh primerih gre za zvezo glagola premikanja in namenilnika. Tudi v povezavi z namenilnikom oz. z nedoločnikom v vlogi namenilnika je Dalmatin uporabil večje število glagolov premikanja (npr. *pojti, priti*). Npr.:

Inu kadar on pojde lezh, taku merkaj tu mejftu, kam leshe (DB 1584: I,148a).

Na tvorjenost glagolov je v slovnici posebej opozorjeno.

V razdelku *FIGVRA/LIK* so z zgledi *Sekam, nafekam oz. pèrſèkam* ter *ne-prepovedujem* vzorčno predstavljeni prosti, sestavljeni in priponsko tvorjeni glagoli (BH 1584: 96). Tvorbeno raznolikost uzaveščajo tudi na drugih mestih in kot ponazorila drugovrstne problematike vzorčno navedeni glagoli: npr. *dati* kot brezpriponski, *delati* kot priponski, eno- ali večpredponski glagoli domačega in tujega izvora (npr. *izrezati, obpotakniti se, fèrahtati* itd.), priponsko tvorjeni nedovršniki prvotnih ali predponsko tvorjenih dovršnikov (npr. *skakati, primoravati*), glagolski kalki (npr. *naprejdati*).

Z glagoli, navedenimi na različnih mestih v slovnici – bodisi v teoretičnem delu ali v slovarčkih –, zaobsežena vidska nasprotja so glede na število in pomenski obseg, izkazan v DB 1584, samo vzorčna.²² V okviru podpoglavja *FIGVRA* je npr. nakazano nasprotje *Sekam – nafekam oz. pèrſèkam* (BH 1584: 96), ki uzavešča prevladujočo predponsko tvorbo vidskih nasprotij oz. parov. Iz navedb v geslih in podgeslih ponazarjalnih slovarčkov je mogoče sestaviti priponsko tvorjeno vidsko nasprotje *dati – dajati*,²³ iz gesla, namenjenega prikazu nedovršnika *delati*, in v skladijskem zgledu navedenega dovršnika *narediti*,²⁴ tvorjenega z nadomestno osnovo, pa še tretji, tvorbeno redkejši tip vidskega nasprotja (*delati – narediti*). Nasprotja se ob sobesedilni potrditvi lahko uresničujejo kot vidski pari – če je z njimi zaobseženo dejanje, ki se razvija od začetka do dosežene končne oz. mejne točke – ali po pomenski plati uzaveščajo vrstnost glagolskega dejanja.

V slovnici predstavljeni tvorbeni tipi glagolov so hkrati vzorčni prikaz in zgovorna potrditev glagolskega besedotvornega sistema, izkazanega v DB 1584

²² Zlasti na vidska nasprotja, večinoma izoblikovana s kombinacijo gesel in podgesel v slovarskem delu slovnice, je bilo že večkrat opozorjeno (npr. Toporišič 1987: 309, Gjurin 1989: 376, Merše 2020: 250–251).

²³ Npr.: *Dam, dati, dal, Do, gibe*. (BH 1584: 114) in *Lautam, tati, tal* [...] *glaß dajem* (BH 1584: 115).

²⁴ Npr.: *Enimu principu je tèrpeti poſtavo, katero je on naredil, oli poſtavitil*. (BH 1584: S50).

kot najobsežnejšem delu protestantskega knjižnega opusa. Prevodne in hkrati ubesedovalne potrebe so narekovale podaljšanje številnih besedotvorno povezanih nizov glagolov. Npr.: ob glagolih *dati*, *dajati*, *naprejdati*, *predati* 'prodati', *pridati*, ki so navedeni v Bohoričevi slovnici, uporabljeni pa tudi v DB 1584, se v slednji pojavljajo še *naprejdajati*, *pridajati*, *predajati* in *predavati* 'prodajati' ter par *podati* in *podajati*. Ob splošno uporabljanem glagolu *rasti*, v slovnici uvrščenem tudi med vzorčne glagole za spregatveni tip *-em*, in glagolu *vrastem*, ki se pojavlja samo v BH 1584, so v DB 1584 uporabljeni tudi *odrasti*, *podrasti*, *prirasti*, *razrasti se* ter kalka *gorirasti* in *gorizrasti*, itd.

V Dalmatinovi *Bibliji* je z velikim številom večinoma sobesedilno rabljenih glagolov vseh tvorbenih tipov in pri mnogih od njih tudi s številnimi pojavitvami potrjena primernost izbranih in v slovnici predstavljenih vzorcev, hkrati pa je s sobesedilno rabo glagolov zaobsežena in praktično predstavljena tudi problematika, ki je slovnica ne omenja.

V razdelku *SPECIES/PODOBA* je z glagoli in/ali s sopomenskimi, pojasnjevalnimi glagolskimi zvezami vzorčno predstavljenih tudi nekaj vrst glagolskega dejanja. Mednje npr. spada začetnost: *fe v'namle*, *fe sashiga oz. sazhnem goreti*; manjšalnost: *pèrpévam* ali *pomalim pojém*, *pomalim freblem*; posnemovalnost: *Po ozhini shari*, *ali fhegi*, *delam*. (BH 1584: 97). Brez samostojne oštevilčenosti so omenjeni še trajni glagoli, ki izražajo nepretrgano dejanje. Vzorčni zgled (*fpi/hujem*) izkazuje v nedoločniku pripono *-ova-*, sedanjik pa se končuje na *-ujem* (BH 1584: 97). Bohorič hkrati omenja prav tako tipične glagole na *-avam*. Z navedbenim zaporedjem je predstavljeno tudi pogostnostno:²⁵ pripono *-ova-* npr. v slovnici izpričujejo še na drugih mestih našeti glagoli (npr. *oblastovati*, *verovati*, *zmrzovati*), pripono *-ava-* pa *primoravati*. Na izbor, ki ni najbolj usklajen s knjižnojezikovno rabo, izkazano v DB 1584, je zelo verjetno vplival latinski slovnični zgled.²⁶

Med glagoli, uporabljenimi v DB 1584, so tudi taki, ki se pridružujejo Bohoričevim vzorčnim primerom za več (pod)skupin vrstnosti glagolskega dejanja (začetnost npr. izražajo *zaspati*, *zatrobentati*, *pojezditi*, *obmolčati*; manjšalnost npr. *nasmejati se*, *oškopiti* itd.).²⁷ Nekateri izmed uporabljenih glagolov predstavljajo konkretne predloge za razširitev seznama pomenov, ki sodijo v območje vrstnosti glagolskega dejanja (npr. *dodelati*, *izcimprati*, *odmoliti*; *razbeliti*;

²⁵ O razmerju med priponama *-ova-* in *-ava-* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prim. Merše (2009: 187–203).

²⁶ Glagola *oblastovati* in *zmrzovati* se npr. v DB 1584 ne pojavljata.

²⁷ O vrstah glagolskega dejanja v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prim. Merše (1995: 286–317).

nagledati se itd.). Z njihovo izbiro in rabo pridobiva skopa slovnična omemba ustrezno praktično osmislitev. Npr.:

*Iesus je djal k'njemu: Rifnizhnu jeft tebi povém, v'letej nozhj, prejden Petelin **sapoje**, bofh ti mene trykrat satajil.* (DB 1584: III,17a).

V prvi slovnici slovenskega jezika je najtemeljiteje predstavljeno glagolsko oblikoslovje z osebo, številom, pa tudi spolom, kolikor le-ta v povezavi z osebo in številom vpliva na izbiro ustrezne spregatvene oblike, ter s prikazom osnovnih spregatvenih vzorcev glagolov na *-am*, *-em* in *-im*. K njihovi podrobnejši predstavitvi sodijo tudi vsem trem spregatvenim tipom dodani trojezični slovarčki s slovenskim izhodiščem. Gesla in podgesla vseh treh slovarčkov uvajajo oblikovni nizi, sestavljeni iz osnovnih glagolskih oblik: spregatvene oblike za prvo osebo ednine, nedoločnika in deležnika na *-l*. Z njimi je posredno opozorjeno na več tvorbenih tipov ter na nekaj značilnih razlik med nedoločniško in sedanjiško osnovo večinoma glasoslovnega ali/in tvorbenega značaja (npr. *grem – jiti; škrip-ljem – škripati, trepečem – trepetati, ženem – gnati*).

Primerjalno preverjanje hkratnega pojavljanja izbranih glagolov, navedenih v slovarčkih večinoma z oblikovno- in pomenskoponazarjalnim namenom, ter v okviru sobesedila v Dalmatinovem biblijskem prevodu, je pokazalo na širok obseg prekrivnosti.²⁸ Primerjalno preverjena je bila tudi pripadnost naštetih oblik istemu glagolu, hkrati pa tudi uveljavljenost in z njo ustreznost navedenih spregatvenih oblik. Preverjanje je npr. potrdilo splošno uveljavljenost številnih naštetih spregatvenih vzorcev (med njimi npr. *Kopám, pati, pal, fodio, grabe*. (BH 1584: 114); *Glojem, glodati, glodal, Rodo, nage. oglojem, ambedo, vmbnage*. (BH 1584: 129)).

Kot dokaz za to, da je Bohorič večinoma odbiral kot vzorčne oz. primerne za ponazoritev splošno znane in uveljavljene oblike, je mogoče navesti tudi obliko *dejo*.²⁹ Zapisana je med oblikami glagolov rekanja (*pravio, Dejo, Govore*.), naštetimi v skladenjskem delu slovnice z namenom pokazati na brezosebkovno rabo. Pregled gradiva, zbranega s popolnim izpisom knjižnih izdaj s slovenskim besedilom iz druge polovice 16. stoletja, je pokazal, da je oblika edina, ki se uporablja v spregatvenem vzorcu glagola *dejati* 'reči' za 3. os. množine, kar potrjuje tudi Dalmatinova raba.³⁰

²⁸ O razširjenosti in pogostosti rabe besed, zajetih v ponazarjalne slovanske sezname v Bohoričevi slovnici prim. Ahačič (2007: 130–131), Merše (2020: 263–264).

²⁹ Pregled je hkrati odkril obsežno oblikovno variantnost pri pomensko različnih uresničitvah glagola *dejati*: *dejati* 'dati', *dejati* 'storiti' in *dejati* 'reči'.

³⁰ Bohorič posebej opozarja na to, da si je ob njih vedno mogoče zamišljati osebek *ljudje* (BH 1584: S13), na pravilnost njegove ugotovitve pa Toporišič (1986: 165).

Nekaj uvajalnih oblikovnih nizov je Bohorič razširil s pripisom variantnih oblik, najpogosteje prvoosebne. Z njimi je večkrat hkrati opozoril tudi na realen obstoj le-teh.

Obstoj variantnih nedoločnikov s pripadajočima načinoma spregatve npr. izkazuje zgled *Verujem vel verjem, verúvati vel verjeti, verúval vel verjel, Credo, glaube*. (BH 1584: 133),³¹ kar je odraz rabe obojega v sočasnem slovenskem knjižnem jeziku. Npr.:

1. *En preprošt vse veruje: Ampak en rasumni merka na fvoje hojenje*. (DB 1584: I,321b);

2. *vy tjakaj pojdite [...] inu pèrpelajte vafhiga mlařhiga Brata k'meni, taku jeřt hozhem vafhim beřfedam verjeti, de vam nebo vmreći. Inu ony fo taku řturili*. (DB 1584: I,28a).

Bohorič sopomensko niza tudi zapisa *oplačem obplakati* in (v obliki podgesla) *obplakam* (*Oplazhem obplakati, obplakal, lugeo, beweine. Obplakam idem*. (BH 1584: 130)) ter *je Plazhem, vel plakam, plakati, plakal, fleo, weine*. (BH 1584: 131). Geselska niza izkazuje variantno spregatev. Dvovidsko rabljeni glagol *obplakati* se v DB 1584 in v drugih protestantskih delih, ki so izšla do leta 1584 (npr. v JPo 1578) sprega po vzorcu *oplakati opláčem*, enako tudi še pogosteje rabljena reflektivna različica *oplakati se*. V slovnici nakazana sedanjiška spregatvena različica *oplakati oplakam* v drugih protestantskih delih 16. stoletja ni izpričana.

Bohorič je z navedenimi nizi glagolskih oblik nekajkrat nakazal napačne povezave, kar je potrdila tudi sočasna Dalmatinova knjižnojezikovna praksa. Nadomestilo za iztočnični niz *v'sdihujem, v'sdiháti, v'sdihnil, Suspiro, Gemo Seufftze*. (BH 1584: 134) npr. predstavljajo z večjim številom oblik izoblikovana, vidsko različna razmerja v DB 1584:³² *vzdihujem, vzdihovati, vzdihoval; vzdiháš, vzdihamo, vzdihati, vzdihal* ter **vzdihniti, vzdihnil*.

Navidezno variantnost prvoosebne spregatvene oblike izkazuje tudi geselsko uvajalni niz *Objemlem vel obimem, obiėti, amplector, vmbfahe*. (BH 1584: 130). DB 1584 kaže na pogosto uporabo nedovršnika *objemati*, ki se v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja vse do izida Bohoričeve slovnice pregiba po vzorcu *objemati objemljem*, potrditev za spreganje dovršnega glagola *objeti obimem* pa je mogoče zaslediti že v prvi slovenski knjigi. Npr.:

Letu ye ana guifhna befeda inu vredna / de to gori vfamemo inu obimemo / de ye Iefus Chriřtus na fueidt priřhall / te greřhnike ofdrauiti (TC 1550, 231).

³¹ Gjurić (1989: 369) niz razume kot prikaz dvojnične oblike iste besede.

³² Vse tri glagole je z jasno nakazano spregatvijo mogoče zaslediti tudi v Trubarjevih delih – vse tri npr. v TT 1581–82.

Primerjava je določneje pokazala tudi na obstoj več oblikovno, glasovno ali naglasno oblikovanih, variantnih spregatvenih oblik ter na razlike glede njihove knjižnojezikovne uveljavljenosti in praktične rabe. V slovnici navedene spregatvene različice, ki se jim v obsežnem biblijskem prevodu pridružujejo še nove, dobivajo glede na pogostost njihove rabe v *Bibliji* trdnjšo umestitev v uporabnostno zaporedje. Kot prevladujoče različice se npr. kažejo *bom*, *boš*, *bo* itd. v primerjavi z *bodem*, *bodeš*, *bode* itd.; *imeti* v primerjavi z glasoslovno različico *jimeti* itd.; *nezhem* v primerjavi z *nočem* itd. Premik od *bode* → *bo*, na katerega pri prikazu prihodnjika glagola *biti* posebej opozarja tudi Bohorič (BH 1584: 103), je zaznaven kot razvojna različica tudi znotraj Dalmatinovega jezika (DPr 1580 → DB 1584). Različico *nočem* pa v DB 1584 spremlja tudi redkeje izpričana neokrajšana oblika *nehočem*. Npr.:

1. *Aku jeft pak tu dělám kar **nehozhem**, taku jeft pèrvolim, de je Poštava dobra.* (DB 1584: III,84b);

2. *Inu on je dajle shnym govoril, inu je djál: More biti, de bi se fhtirideffet notri nafhli. On pak je rekàl: Ieft **nezhem** nym ništer fhturiti sa fhtirideffetih volo.* (DB 1584: I,11b).

Glede rabe nekaterih oblik oz. njihovih različic, navedenih v nizih, ki uvajajo gesla glagolskih slovarčkov, pa je vendarle mogoče ugotavljati, da v Dalmatinov oz. sploh v slovenski knjižni jezik druge polovice 16. stoletja niso prodrle. Mednje npr. spada deležniška različica *htèl*, ki jo skupaj z nedoločnikom spremlja zanikana različica *nehtil* (*nehtéti*,³³ *nehtil*). V DB 1584 jo nadomešča glasoslovno neokrnjena različica *hotèl/hotil*. Npr.:

1. *Ali ta folk **nej hotèl** flufhati Samuelovo fhtimo, inu fo djali: Kratku nikar, temuzh en Krajl ima biti zhes nas* (DB 1584, I,153b);

2. *Gdu **bi** se tebe **nehotil** bati, ti Krajl téh Ajdou.* (DB 1584: II,32b).

Pregibanjski vzorec, ki je v Bohoričevi slovnici pri glagolskih geslih in podgeslih nakazan z osnovnimi oblikami, izkazuje v DB 1584 pri pogostejše (sobesedilno) rabljenih glagolih popolnejšo sliko. Glagol *živeti*, ki je v BH 1584 predstavljen z oblikami *Shivim*, *shivéti*, *shivèl*. *Viuo*, *Alo*, *Foveo*, *Lebe*, *Nebre*, *enthalte*. (BH 1584: 150), je npr. v DB 1584 z izkazanimi oblikami predstavljen temeljiteje in hkrati pregibanjsko variantno: *živeti* (*shiveti*, *shivéti*, *shivejti*), *živem*, *živeš*, *žive/živé*, *živemo*, *živite*, *živejo* (*shiveo/shivejo/fe shivé*). Neskladje v primerjavi z Bohoričevim nizom ustvarja Dalmatinova prevladujoča raba spregatvenega

³³ Oblike so iz nizov *Hozhem*, *hotéti*, *Hatèl* vel *htèl*, *volo*, *wil*. (BH 1584: 129), *Nezhem* vel *nozhem*, *nehtéti*, *nehtil*, *Nolo*, *wil nicht*. (BH 1584: 130).

vzorca *živeti živem* (z izjemo oblike za 2. os. množine) ter doslednejše razlikovanje med neprehodno rabljenim glagolom *živeti* (1. zgled), ki mu pripada večina pojavitev, in prehodno rabljenim glagolom *živiti* (2. zgled), ki se mu pridružuje tudi povratna različica *živiti se*.³⁴ Npr.:

1. Inu Adam **je** potle fhe **shivèl** offemstu lejt, inu je rodil Synuve inu Hzhere (DB 1584: I,4a);

2. Inu ony fo fvojo shivino pèrpelali k'Iosephu, inu on je nym dal Kruha sa nyh Konje, sa Ouce, sa Goveda, inu sa Ofle. Taku **je** on nje tuištu lejtú s'Kruhom **shivil** sa vfo nyh Shivino. (DB 1584: I,31b).

Oblika za 3. os. ednine je uveljavljena sestavina pogosto rabljene in praviloma s prevodno predlogo usmerjane potrditvene formule tipa *Kakor resnično Gospod žive*: Slednja s sklicevanjem na *Gospoda* (oz. Boga) potrjuje veljavnost povedanega. Npr.:

*Tu pak nej lépu, kar fi ti štiril. **Kakòr rifnizhnu GOSPVD shive**, vy fte otroci te Smèrti, de nêfte vafhiga Gofpuda, tiga Shalbaniga GOSPODNIGA, obarovali.* (DB 1584: I,165a) – *Es ift aber nicht fein / das du gethan haft / **So war der HERR lebt** / jr feid Kinder des tods / das jr ewrn Herrn / den gefalbeten des HERRN nicht behütet habt* (LB 1545: I,CLXVIa).

Razlikovalno izbiro je nekajkrat mogoče zaznati tudi glede daljše ali krajše oblike pri 3. os. množine. Pri glagolu *ohraniti* se Dalmatin v nasprotju z Bohoričem (1. zgled) odloča za daljšo obliko. Širši razgled po slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja pa kaže, da je Bohorič z izbiro predstavljal dotlej uveljavljeno prakso (2. zgled). Npr.:

1. Gmajn mejstu nuza, de fe dobre kunfhti **ohráne** (BH 1584: 47) – *Slatu inu frebru eniga Mosha **ohranio**, ali veliku vezh en dobèr fvit.* (DB 1584: II,170a);

2. Sakai ty Kerszheniki vtim Kerstu fo to Cristufeuo Prauizo oblekli inu na fe perprauili, inu fto prauo Vero no **ohrane** inu obdershe vekoma. (TT 1560: 27 (c3b)).

V okviru tvorbe glagolskih časov je predvsem s prekrivnostjo oblik za dvojino in množino ženskega spola (v obeh primerih npr. *Delale* (BH 1584: 98–99); pri glagolu *biti* za 1. os. dvojine in množine *fvé bile*, za 2. os. dvojine in množine *fte bile*, razlikovalno pa za 3. os. dvojine *fte bilé* ter za 3. os. množine *fo bilé* (BH 1584: 103)) posredno opozorjeno na posledično težjo praktično razmejljivost

³⁴ Soobstajanje dolge in kratke spregatvene oblike je zaznavno pri 3. os. množine. Npr.: *Nezhe li tedaj obeden, téh, kir hudu delajo, tiga fposnati? kateri moj folk poshirajo, de **fe shivé**: Ampak na GOSPVDa ony neklizheo.* (DB 1584: I,282b).

oblik, kar potrjuje tudi Dalmatinova knjižnojezikovna praksa. Za katero število gre, praviloma pokaže sobesedilo.³⁵ Npr.:

Naemi [...] je djala k'voim obadveim Snaham: Pojdite inu vèrnite se, vfaka v'fvoje Matere hiſho: GOSPVD ſturi vama miloſt, kakòr ſte vy tém mèrtvim inu meni ſturile: Daj vama GOSPVD, de pokoj najdete, vfaka, v'fvojga Moſha hiſhi, inu ona je nje kuſhala. Tedaj ſte oné fvojgo ſhtimo vsdignile, inu ſte ſe jokale, inu ſte k'nej djale. My hoſheve ſtabo h'tvojmju folku poſti. (DB 1584: I,147a).

Tudi za osnovna pravila, ki zadevajo ujemanost med osebkom in povedkom glede osebe, spola in števila – slednja so v glavnem naštetja v glagolski skladnji in predstavljena po zgledu latinščine ter primerjalno z njo – je mogoče najti potrditvene zgleda v Dalmatinovi *Bibliji*, hkrati pa znova ugotavljati, da je v slovnici navedeni pojavitveni spekter znatno manjši od uresničitev v sočasni knjižnojezikovni praksi. Naj za ponazoritev obojega zadošča nekaj vzorčnih primerov.

Pravilo, da dvema samostalnikoma v ednini kot sestavinama priredno zloženega osebka sledi bodisi glagol v (pogosteje) množini ali (redkeje) dvojini, ponazorjeno z zgledom *Ceſſar tàr Franſki Krajl, ſe ſpravio oz. ſe ſpravita* (BH 1584: S10), velja tudi za stanje v DB 1584, saj tudi tam prevladuje množina.

V slovnici je v okviru *ENALLAGE/ZAMENE* naveden zgled: *Vus Folk ſo Benezhani jimenovani* (BH 1584: S17). Z njim je pokazano, da se »obstajanski glagol« (*ſubſtantivum verbum*) v številu ujema s sledečim imenovalnikom.

Tudi raba samostalnika *folk* (ali *gmajna*) v Dalmatinovi *Bibliji* kaže, da je bil razumljen edninsko, hkrati pa je v bližnjem sobesedilu pogosto s povedkom v množini upoštevana številnost njegovih pripadnikov. Na posebnost, ki je večkrat izkazana v DB 1584, v slovnici ni opozorjeno. Npr.:

1. *Inu ta folk ſe je krégal s'Moſeſſom, inu je djal: O de bi my bily konez vseli kadar ſo naſhi Bratje konez vseli pred GOSPVDOM. (DB 1584: I,90b);*

2. *Kadar je pak ta Folk leto hudo beſſédo ſliſhal, ſo ſhalovali, inu nihzhe nej fvojga lepiga Gvanta oblejki. (DB 1584: I,57a);*

3. *TV drugu jutru pak je vſa Gmajna Iſraelſkih otruk mèrmrala supèr Moſeſſa inu Aaronu, inu ſo djali: Vy ſta tiga GOSPVDa folk vmurila. (DB 1584: I,88b).*

Večji del slovnice, ki nosi naslov *DE SYNTAXI LATINO CARNIOLANA* (BH 1584: 1–59), je namenjen predstavitvi glagolske skladnje po metodi sopostavitve

³⁵ O načinih izražanja dvojine, zlasti o dvojskih paradigmah osebnih zaimkov, o procesu pluralizacije in o razmerju med nastalimi dvojnicami v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prim. Jelovšek (2016).

latinskih zgledov za različno vezavo glagolov ter prepoznanih slovenskih ustreznice. Bohorič opozarja tako na usklajenost rabe v obeh jezikih kot na razlikovalnost, utemeljeno z izvorno različnostjo jezikov. Med skrajnejše oblike razlikovalnosti sodi npr. odsotnost slovenskega nadomestila za latinsko zvezo.³⁶

Ob izhodiščnem zgledu *sveftu, kunfhti se vuzhiti, v'mezhi nezhednoft* kot prevodnem nadomestilu za latinsko *Didicijfe fideliter artes, emollit mores* (BH 1584: S10) je Bohorič opozoril tudi na možnost izmenjave osebka v obliki nedoločnika, samostalnika oz. (redkeje) glagolnika ali (pogosteje) odvisnika.³⁷ Vse naštetje možnosti se tako v osebku kot v drugih vlogah izmenjujejo tudi v DB 1584.

Pri večjem številu glagolov, ki so v slovnici navedeni kot vzorčni za različno vezavo, je pri hkratni uporabi v DB 1584 mogoče zaslediti razširjenost vezavnih možnosti, kar neredko hkrati opozarja tudi na večpomenskost glagola. Rodilniško vezavo npr. izkazuje glagol *dolžiti koga česa* (*fvojga seta, hudiga djanja dolshi* (BH 1584: S20)), kar je mogoče zaslediti tudi v DB 1584. Tudi s predložno zvezo izraženo tožilniško vezavo pri glagolu *tožiti čez kaj* potrjuje večje število rab v DB 1584 (1. zgled). Nadaljnja primerjava z Lutrovo prevodno predlogo odkriva skladijsko prekrivnost, ki kaže na nemški vpliv.³⁸ V DB 1584 je izkazana tudi mestniška vezava, hkrati z njo pa spremenjeni pomen (2. zgled).³⁹ Npr.:

1. *Aku bodo ony daje zhes tebe toshili, taku moramo my nje braniti, inu hozhemo supèr tebe na Murji inu na Suhim bojovati.* (DB 1584: II,186a) – *Wo sie weiter vber dich klagen werden* / *So müssen wir sie schützen* / *vnd wollen dich zu Land vnd Waffer angreifen.* (LB 1545: II,CCXVb);

2. *Sakaj kar on s'fvojo Sapuvldjo opravi, tu je lubesnivu, inu nej tribej na obenimu poman-kanju toshiti, na njegovi pomuzhi.* (DB 1584: II,169a).

Pri t. i. glagolih oblačenja sta izpostavljeni dve vezavi: *obleči komu suknjo* / *obleči koga s suknjo* (BH 1584: S27). Na njuno trdno včlenjenost v knjižnojezikovno rabo kažejo primeri iz DB 1584, pomnoženi tudi s prenesenimi pomeni ter s širšim spektrom predložnih zvez: npr. *obleči koga v gvant* ter *obleči prekletstvo/ljubezen*.

³⁶ Na skladijsko problematiko omejeno preverjanje razmerja med teorijo in prakso (s primerjavo figur, izpostavljenih v skladijskem delu slovnice, ter njihove praktične uresničitve v predgovoru Dalmatinove *Biblije*) je ob upoštevanju skladnosti in oddaljitev od latinskega modela opravila Pogorelec (1986).

³⁷ Žele (2010: 467) opozarja tudi na Bohoričevo zavedanje pretvorbenih možnosti (npr. glagolnik : namenilnik : odvisnik) kot na eno izmed značilnosti njegove skladnje.

³⁸ Na Dalmatinovo samo delno osvobajanje od Lutrove prevodne predloge glede predložno-sklonske rabe npr. opozarja Orožen (1996: 243).

³⁹ Na pomensko različnost zvez *tožiti čez koga* in *tožiti čez kaj* kaže tudi geslo *tožiti* v SSKJ².

Primerjava je v Dalmatinovem prevodu Biblije poleg potrditev vezavno vzorčnih glagolov in njihovih izpostavljenih rab ter pogostih primerov vezavne širitve odkrila tudi nekaj primerov krčenja v slovnici navedenih vezavnih možnosti ter vztrajanje pri bolj uveljavljeni različici.

Primerjalno preverjanje Bohoričeve jedrnate slovnične predstavitve kategorialnih lastnosti glagola s stanjem v sočasnem knjižnem jeziku, kakršnega izkazuje vsebinsko zahtevni Dalmatinov prevod Biblije, je potrdilo ustreznost prikaza, hkrati pa razkrilo v biblijsko sobesedilo vpeto, obsežnejšo variantnost, ki se pogosto ujema tako z dotedanjo knjižnojezikovno kot z živo jezikovno rabo, občasno pa kaže tudi na odvisnost od tuje prevodne predloge in z njo na vpliv tujega (večinoma nemškega) jezika.

Viri

BH 1584 = Adam BOHORIČ, 1584: *Arcticae horulae succisivae*. Wittenberg.

BH 1584 (1987) = Adam BOHORIČ, 1584: *ARCTICAE HORULAE SUCCISIVAE*, *Zimske urice proste*. Prevedel in spremno študijo napisal Jože Toporišič. Maribor: Založba Obzorja. 1987.

DB 1584 = Jurij DALMATIN, 1584: *BIBLIA, TV IE VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*. Gedruckt in der Churfürftlichen Sächfifchen Stadt Wittemberg / durch Hans Kraffts Erben. Faksimile: Ljubljana: Mladinska knjiga v Ljubljani v sodelovanju z založbo Dr. Trofenik v Münchnu. 1968.

DPr 1580 = Jurij DALMATIN, 1580: *SALOMONOVE PRIPVVISTI*, Ljubljana.

JPo 1578 = Jurij JURIČIČ, 1578: *POSTILLA, To ie KERSZHANSKE EVANGELSKE predige*. Ljubljana.

LB 1545 = Martin LUTHER, 1545: *Biblia: Das ift: Die gantze Heilige Schrifft / Deudfch / auffß new zugericht*. Wittemberg.

TC 1550 = Primož TRUBAR, 1550: *Catechifmus In der Windifchenn Sprach*. Schwäbisch Hall.

TT 1560 = Primož TRUBAR, 1560: *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.

TT 1581–82 = Primož TRUBAR, 1581–82. *TA CELI NOVI TESTAMENT*. Tübingen.

Literatura

Kozma AHAČIČ, 2004: Bohoričeve *Arcticae horulae succisivae* – 420 let pozneje. 40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete. 167–170.

– –, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. (Linguistica et philologica 18). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.

– –, 2013. Bohorič, Adam (okoli 1520–po 1598). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi145314/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (29. april 2021).

Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Anton BAJEC, 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika*. IV Predlogi in predpone. (Dela – Opera 14). Ljubljana: SAZU.

Velemir GJURIN, 1989: Podgesla v slovarčkih Bohoričevih Zimskih uric, *Slavistična revija* 37/1–3, 365–382.

Alenka JELOVŠEK, 2016: »My sva téh svetnikov otroci«: Dvojina osebnih zaimkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, *Slavistična revija* 64/2, 95–112.

Marko JESENŠEK, 1998: *Deležniki in deležja na -č in -ši*. (Zora 5). Maribor: Slavistično društvo Maribor.

Rudolf KOLARIČ, 1971: Die Sprache in Adam Bohoričs Arcticae horulae. *Adam Bohorič, Arcticae horulae, Die erste Grammatik der slowenischen Sprache. Wittenberg, 1584. II. Teil: Untersuchungen*. (Geschichte – Kultur und Geisteswelt der Slovenen, IV. Band/2. Teil). (Redaktion B. Berčič). München: Dr. dr. Rudolf Trofenik. 29–82.

Jernej KOPITAR, 1808: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach: bey Wilhelm Korn.

Majda, MERŠE, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. (Dela – Opera 44). Ljubljana: SAZU.

– –, 1997: Predpreteklik v Dalmatinovi Bibliji, *Jezikoslovni zapiski* 3/1, 9–24.

– –, 2009: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja. Razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*. (Linguistica et philologica 23). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.

– –, 2020: Bohoričev prispevek slovenskemu slovaropisju, *Stati inu obstatu* 32, 247–267.

Martina OROŽEN, 1970: Razvojne tendence in realizacije futuralno-modalnih sistemov v knjižni slovenščini od 16. do 19. stoletja, *Prace filologiczne* XX, 223–233.

– –, 1971: Začetki slovenske jezikoslovne misli, *Jezik in slovstvo* 16/7, 193–200.

– –, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Breda POGORELEC, 1984: Skladnja pri Dalmatinu in Bohoriču. *XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. Jože Koruza. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 223–248.

– –, 1986: Dalmatinovo besedilo med skladnjo in retorično figuro in Bohoričeva gramatična norma. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6). Ur. Breda Pogorelec s sodelovanjem Jožeta Koruze. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 473–497.

Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. (Dela – Opera 22). Ljubljana: SAZU.

Mirko RUPEL, 1956: *Reformacija. Zgodovina slovenskega slovstva I*. Ljubljana: Izdala in založila Slovenska matica. Ur. Lino Legiša s sodelovanjem Alfonza Gspana. 185–260.

SSKJ² = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja: tiskana izdaja 2014, spletna izdaja 2014. www.fran.si.

Jože TOPORIŠIČ, 1984: Prva slovenska skladnja, *Slavistična revija* 32/3, 159–181.

– –, 1987: Zimske urice, prva slovenska slovnica. *Adam Bohorizh, ARCTICAE HORULAE SUCCISIVAE, Zimske urice proste*. Maribor: Založba Obzorja Maribor. 281–331.

– –, 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.

Andreja ŽELE, 2010: Pomen Bohoričeve slovnice za slovensko skladnjo. *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. (Obdobja 27). Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 461–470.

Povzetek

RABA GLAGOLOV V DALMATINOVBI BIBLIJI IN PRIKAZ GLAGOLA Z OBLIKAMI V BOHORIČEVI SLOVNICI

Primerjava Bohoričevega slovničnega prikaza glagolov s stanjem, kakršnega glede rabe glagola in glagolskih kategorij izkazuje Dalmatinova *Biblija*, kaže veliko usklajenost teorije s knjižnojezikovno ubesedovalno prakso. Nanjo je vplivalo tudi dejstvo, da je Bohorič Dalmatinov prevod Biblije kot delo z najbolj izoblikovano podobo slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja kot član revizijske komisije dobro poznal. V Dalmatinovi *Bibliji* so z velikim številom uporabljenih glagolov izkazani vsi obstoječi tvorbeni tipi ter izpričana različno tvorjena vidska nasprotja, ob njih tudi vse v slovnici navedene spregatvene oblike različnih tvorbenih tipov glagolov ter vse časovne in naklonske oblike. V slovnici navedene spregatvene različice, ki se jim v obsežnem biblijskem prevodu pridružujejo še nove, dobivajo glede na pogostost njihove rabe v *Bibliji* trdnjše umestitev v uporabnostno zaporedje (kot prevladujoče različice se npr. kažejo *bom*, *boš*, *bo* itd. v primerjavi z *bodem*, *bodeš*, *bode* itd.; *imeti* v primerjavi z *jimeti*, *nezhem* v primerjavi z *nočem* itd.). Dalmatinova knjižnojezikovna raba občasno nakazuje tudi ustreznejše povezave prvoosebni spregatvenih oblik z nedoločniki kot Bohoričeva slovnica (nadomestilo za iztočnični niz *v'sdihujem*, *v'sdiháti*, *v'sdihnil*, naveden v slovarskem delu slovnice (BH 1584: 134), npr. predstavljajo z večjim številom oblik izoblikovana, vidsko različna razmerja v DB 1584: *vzdihujem*, *vzdihovati*, *vzdihoval*; *vzdihaš*, *vzdihamo*, *vzdihati*, *vzdihal* ter **vzdihniti*, *vzdihniti*). V Dalmatinovi *Bibliji* kot vsebinsko zelo zahtevnem prevodnem besedilu je izkazana knjižnojezikovna praksa, ki ob potrebnem upoštevanju polne funkcionalnosti glagolskih kategorij in oblik izkazuje širino (npr. glede rabe časov in naklonov), kakršne tipološki slovnični prikaz, v veliki meri oprt na sočasne tuje vzorce, ni mogel v celoti zaobseči. V Dalmatinovem prevodu Biblije je npr. mogoče zaslediti več posebnosti, ki pri slovnični obravnavi glagolskih kategorij niso omenjene (npr. opisno možnost izražanja velelnosti z *naj*).

Zusammenfassung

VERBEN IN DER BIBELÜBERSETZUNG DALMATINS UND DIE DARSTELLUNG DER VERBFORMEN IN DER GRAMMATIK VON BOHORIČ

Der Vergleich der grammatikalischen Darstellung von Verben bei Bohorič mit dem tatsächlichen Vorkommen von Verben und verbalen Kategorien in der Bibelübersetzung Dalmatins weist auf eine weitgehende Übereinstimmung der theoretischen grammatikalischen Ansätze mit der schriftsprachlichen Praxis hin. Dies ist u. a. auf die Tatsache zurückzuführen, dass Bohorič als Mitglied der Revisionskommission die Bibelübersetzung Dalmatins, das im 16. Jahrhundert als Musterstück der slowenischen Schriftsprache geltendes Werk, gut kannte. In der Bibel häufig verwendete Verben belegen alle existierenden Bildungstypen samt bildungsverschiedenem Aspekt, ferner alle grammatisch kodifizierten Konjugationsformen verschiedener verbaler Bildungstypen sowie alle Tempus- und Modusformen. Die in der Bohorič-Grammatik angeführten und in der umfangreichen Bibelübersetzung erweiterten Konjugationsvarianten bekommen aufgrund ihrer Häufigkeit einen festen Platz in der Präferenzreihe (die vorherrschenden Varianten sind z. B. *bom, boš, bo* [werde, wirst, wird] usw. im Vergleich mit *bodem, bodeš, bode* usw.; weiter *imeti* [haben] im Vergleich mit *jimeti*, ebenso *nezhem* [möchte nicht] im Vergleich mit *nočem* usw.). Im Vergleich mit Bohorič weist der Sprachgebrauch bei Dalmatin stellenweise eine mehr angemessene Anlehnung von Konjugationsformen der 1. Person an die entsprechenden Infinitive (einen Ersatz für die Stichwortreihe *v'sdihujem, v'sdiháti, v'sdihnil* [seufze, seufzen, seufzte], angeführt im lexikalischen Teil der Grammatik (BH 1584: 134)), stellen in der Bibel Dalmatins z. B. mehrere aspektdifferenzierende Formen dar: *vzdihujem, vzdihovati, vzdihoval; vzdiháš, vzdihamo, vzdihati, vzdihal* sowie **vzdihniti, vzdihnil* [seufze, seufzen, seufzte]). In der Bibelübersetzung zeigt sich die schriftsprachliche Praxis, die unter Berücksichtigung der Funktionalität von Verbkategorien und -formen eine Breite aufweist (z. B. in Bezug auf die Verwendung von Tempora und Modi), welche von einer typologischen, weitgehend auf zeitgenössische fremde Muster gestützten grammatikalischen Darstellung der Sprache nicht vollständig erfasst werden konnte. So lassen sich in der Bibelübersetzung Dalmatins mehrere Besonderheiten feststellen, die bei der grammatikalischen Behandlung von Verbkategorien nicht erwähnt werden, so etwa die Möglichkeit, den Imperativ mit *naj* [sollen] auszudrücken.